

Henryk Nowik

Tomaszowa argumentacja za istnieniem Boga z przyczynowośćd sprawczej wobec obserwacyjnych zdań przyczynowych

Studia Philosophiae Christianae 17/2, 199-206

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Z ZAGADNIENÍ FILOZOFII BOGA

HENRYK NOWIK

TOMASZOWA ARGUMENTACJA ZA ISTNIENIEM BOGA Z PRZYCZYNOWOŚCI SPRAWCZEJ WOBEC OBSERWACYJNYCH ZDAŃ PRZYCZYNOWYCH

Wstęp. 1. Procedura uzasadniania obserwacyjnych zdań przyczynowych a zasada przyczynowości. 2. Komplementarna więź tomaszowej argumentacji z przyczynowości sprawczej za istnieniem Boga z obserwacyjnymi zdaniami przyczynowymi. Zakończenie.

WSTĘP

Zagadnienie istnienia Boga zawsze zajmowało jedno z centralnych miejsc w rozważaniach filozoficznych różnych epok w kręgu kultury europejskiej. Nawet wielkie zafascynowanie światem, pod wpływem rozwoju nauk przyrodniczych, nie zdołało zmniejszyć wagi tego problemu. Tym bardziej, że w ostatnich czasach coraz częściej uświadamia się fakt aspektowej kompetencji tych nauk, zakreślonej metodami i przyrządami poznania przyrodniczego. Metody i przyrządy poznania empiriologicznego prowadzą bowiem do wiedzy kategoriałnej w aspekcie ilościowym i jakościowym¹. Natomiast metody poznania metafizycznego prowadzą do wiedzy transcendentnej w aspekcie ogólneogegzystencjalnym². Aspekt ten daje takie poznanie dzięki któremu można racjonalnie ugruntować pozasystemowe założenia nauki³.

Kategoriałny i transcendentny obraz świata tworzą dwie wielkie dziedziny ludzkiego poznania, jakimi są: przyrodoznawstwo i metafizyka. Dziedziny te nawzajem dopełniają się na zasadzie interdyscyplinarnej komplementarności różnych płaszczyzn epistemologiczno-metodologicznych⁴. Podstawową treścią tej zasady jest myśl, że u podstaw poznania empiriologicznego znajdują się pozasystemowe założenia jak na przykład: istnienie realnego świata, możliwość zmysłowego

¹ Zob. S. Kamiński, *Osobliwość metodologiczna teorii bytu*, Roczn. Filoz. XXVII(1979) z. 2, 37.

² Tamże, 37.

³ Tamże, 37.

⁴ Pojęcie komplementarności jest dobrze znane w optyce. Według bowiem tej nauki barwy uzupełniają się do barwy białej są komplementarnymi. N. Bohr posłużył się tym pojęciem w sformułowaniu swej zasady komplementarności dla potrzeb fizyki w przypadku interpretacji dwu różnych poznawczych aspektów tego samego systemu. A. Mever-Abich wskazał na więź komplementarną w biologii w przypadku: struktury i funkcji, środowiska wewnętrznego i zewnętrznego oraz genetyki doboru naturalnego.

poznania świata, stosowalność ludzkiej logiki do obiektywnie istniejącej rzeczywistości, zasada przyczynowości. itp⁵. Zasady te nie są przedmiotem badań nauki, znajdują bowiem swoje racjonalne ugruntowanie dopiero w metafizyce.

Zaproponowana tu zasada interdyscyplinarnej komplementarności daje podstawę do przyrodniczo-metafizycznej wizji świata z równoczesnym zachowaniem metodologiczno-epistemologicznej autonomii tych dziedzin wiedzy.

Próba prezentacji tego stanowiska będzie podjęta na kanwie racjonalnego uprawomocnienia pozasystemowej zasady przyczynowości w tomaszowej argumentacji za istnieniem Boga z przyczynowości sprawczej. Zasada przyczynowości, jako pozasystemowe założenie nauk przyrodniczych, jest nam dana między innymi w metodologicznej analizie procedury sprawdzania obserwacyjnych zdań przyczynowych⁶.

1. PROCEDURA UZASADNIANIA OBSERWACYJNYCH ZDAŃ PRZYCZYNOWYCH A ZASADA PRZYCZYNOWOŚCI

Metodologiczna refleksja nad procedurą sprawdzania obserwacyjnych zdań przyczynowych i nad rolą zasady przyczynowości w tej procedurze sprowadza się do analizy pytania, dotyczącego przesłankowej lub dyrektywnej roli tej zasady w poznaniu przyrodniczym. Przed podjęciem metodologicznej refleksji nad ową procedurą należy ustalić reprezentatywną formułę obserwacyjnego zdania przyczynowego oraz formułę zasady przyczynowości.

Wydaje się, że obserwacyjnemu zdaniu przyczynowemu można nadać postać o charakterze manipulacyjnym wg. następujących schematów: Jeżeli obserwuje się zjawisko P_1 w warunkach W_1 , to zauważa się zjawisko S_1 . Jeżeli przeszkodzi się w zrealizowaniu zjawiska P_2 w warunkach W_2 , to nie pojawi się zjawisko S_2 . Jeżeli zmieni się przebieg zjawiska P_3 w warunkach W_3 , to zmieni się przebieg zjawiska S_3 . Ze względów czysto praktycznych dogodniej będzie posługiwać się następującą formułą zdania obserwacyjnego: w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną zjawiska S_1 .

Natomiast pozasystemowej zasadzie przyczynowości należałoby nadać taką formę, która wyrażałaby przeświadczenie, że nic się nie dzieje bez przyczyny i podobnym przyczynom towarzyszą podobne skutki. To

Nauki, które opisują te aspekty biosfery tworzą interdyscyplinarną komplementarność tej samej płaszczyzny epistemologiczno-metodologicznej w tym sensie, że występuje ona w ramach jednej dziedziny wiedzy, a mianowicie w obrębie przyrodoznawstwa. Natomiast interdyscyplinarna komplementarność różnych płaszczyzn epistemologiczno-metodologicznych występuje pomiędzy różnymi dziedzinami wiedzy takimi jak przyrodoznawstwo i metafizyka.

⁵ Por. B. Gawecki, *Zagadnienie przyczynowości w fizyce*, Warszawa 1969, 17.

⁶ Zdanie obserwacyjne, spostrzeżeniowe, sprawozdawcze lub protokolarne jest doniesieniem z rezultatu jednostkowej obserwacji. W sprawie uzasadniania zdań obserwacyjnych istnieją w literaturze przedmiotu trzy koncepcje: dogmatyzm (nieobalalność zdań obserwacyjnych), psychologizm (odwoływanie się do wrażeń) oraz weryfikacjonizm (odwoływanie się do obserwacji).

przeświadczenie jest dane w ogólnym twierdzeniu: w otaczającym nas świecie stale panuje przyczynowo-skutkowy porządek⁷.

Po tych ustaleniach można już przejść do analizy pytania, dotyczącego przesłankowej lub dyrektywnej funkcji zasady przyczynowości w strukturze sprawdzania obserwacyjnych zdań przyczynowych.

Otóż w ramach tej analizy postawione pytanie, czy nauki empiriologiczne opierają się na owej zasadzie jako na zdaniu przesłankowym rozumiemy jako pytanie: czy wśród zdań przesłankowych uzasadniających obserwacyjne twierdzenie „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną zjawiska S_1 ” — w przypadku teorii deterministycznej lub „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną zjawiska S_a, S_b, S_c, \dots ” — w przypadku teorii indeterministycznych⁸, mieści się zdanie przesłankowe „w otaczającym nas świecie stale panuje przyczynowy porządek”.

Wydaje się, że metodologiczna analiza rozumowania, która uzasadnia powyższe zdanie obserwacyjne nie wykrywa zasady przyczynowości jako przesłanki wśród twierdzeń przesłankowych, a to dlatego, że twierdzenia te są wyłącznie zdaniami obserwacyjnymi.

Rozumowanie, które uzasadnia obserwacyjne zdanie przyczynowe: „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną zjawiska S_1 lub „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną S_a, S_b, S_c, \dots ”, polega na odwołaniu się do obserwacyjnych zdań przyczynowych, zdobytych na drodze różnych form weryfikacji operacyjnych podyktowanych między innymi kanonami Milla.

To weryfikacyjne odwoływanie się do obserwacyjnych zdań przyczynowych w logicznej strukturze tego rozumowania przedstawia się w sposób następujący: spostrzegamy zjawisko P_1 w warunkach W_1 oraz zjawisko S_1 i wyrażamy to w zdaniu „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną zjawiska S_1 ”. Jeżeli chce się sprawdzić to zdanie, należy poszukać analogiczną obserwację i wyrazić ją w zdaniu: „w warunkach W_2 zjawisko P_2 jest przyczyną zjawiska S_2 ”. Pomiedzy tymi obserwacjami występuje analogia, która polega na tym, że zjawiska: P_1 i P_2 obserwujemy w warunkach W_1 i W_2 . Oba zdania obserwacyjne są podporządkowane prawu przyczynowemu, które w najbardziej ogólnym ujęciu może przybrać następującą postać: jeżeli w warunkach klasy W pojawi się zjawisko klasy P to jest ono przyczyną zjawiska klasy S .

⁷ Zasada przyczynowości pod względem swej treści różnicuje się na szereg formuł zależnie od przyjętego aspektu: epistemologicznego, metodologicznego lub ontologicznego. Filozoficzna refleksja nad statusem logicznym zasady przyczynowości wykazuje, że ona nie jest uogólnieniem naukowym, ani uwikłaną definicją czynnika przyczynowego, czy schematem przewidywania lub ontologiczną hipotezą nauk przyrodniczych, ani zdaniem przesłankowym dla twierdzeń naukowych. Wydaje się, że zasada przyczynowości najkorzystniej przedstawia się jako dyrektywa poznania przyrodniczego. Por. H. Nowik, Rola zasady przyczynowości w nauce, Stud. Philos. Chrit., 16(1980)1, 192—196.

⁸ Por. K. Kłósak, „Przyrodnicze” i filozoficzne sformułowanie zagadnienia pochodzenia duszy ludzkiej, w: *Z Zagadnień filozofii przyrodnozawstwa i filozofii przyrody*, t. I, pod. red. K. Kłósaka, Warszawa 1976, 207 - 210.

Ta ogólna postać prawa przyczynowego różnicuje się w różnych naukach przyrodniczych ze względu na różny stopień złożoności przedmiotu ich badań. Tytułem przykładu będą wzięte pod uwagę nauki fizyczne i biologiczne. Przedmiotem nauk fizycznych są systemy o małej ilości elementów i niewielkiej ilości relacji między tymi elementami, natomiast przedmiotem analiz nauk biologicznych są systemy o dużej ilości elementów oraz o dużej ilości różnorodnych relacji między tymi elementami. Różnica w złożoności przedmiotu badań warunkuje różnicę w sformułowaniach praw przyczynowych fizycznych i biologicznych.

Z fizykalnego punktu widzenia można podać następujące sformułowanie prawa przyczynowego:

Jeżeli wystąpi pewne zjawisko klasy P w odpowiednich warunkach klasy W, to jest ono stałe warunkiem nie tylko wystarczającym, ale również koniecznym pojawienia się bezpośrednio pewnego zjawiska klasy S, przy czym pojawienie się zjawiska klasy S, nie pociąga za sobą pojawienia się zjawiska klasy P.

Treść tego prawa dyktuje fizyka klasyczna, w ramach której obowiązuje jednoznaczny schemat przewidywania: jeśli jest dany stan układu w czasie t_1 oraz prawo rządzące tym układem to można jednoznacznie przewidzieć następny stan tego układu w czasie t_2 .

Fizyka atomowa zakwestionowała jednoznaczny schemat przewidywania, w związku z tym wystąpił kryzys tak sformułowanego prawa przyczynowego. Zaczęto poszukiwać różnych rozwiązań. Na kanwie długotrwałej dyskusji L. de Broglie⁹ zaproponował poszerzoną wersję prawa przyczynowego. „Rozważmy — pisze autor — zjawisko A, po którym następuje zawsze któreś ze zjawisk B_1, B_2, B_3, \dots . Jeśli nadto żadne ze zjawisk B_1, B_2, B_3, \dots nie powstaje, jeśli nie powstało A, to można powiedzieć, przyjmując rozszerzoną definicję przyczynowości (...), że A jest przyczyną zjawiska B_1, B_2, B_3, \dots ”

Rozwiązanie de Broglie'a, uzupełnione przez ks. K. Klósaka¹⁰ w oparciu o krytyczną analizę badań B. Gaweckiego w dziedzinie teorii przyczynowości, stwarza dogodną sytuację do sformułowania treści pojęcia prawa przyczynowego na gruncie współczesnej fizyki atomowej. Otóż wydaje się, że w ramach tej dziedziny badań można sformułować prawo przyczynowe w sposób następujący: Jeśli wystąpi określone zjawisko klasy P w odpowiednich warunkach klasy W, to jest ono stałe warunkiem nie tylko wystarczającym, ale również koniecznym pojawienia się bezpośrednio, nie dającego się jednoznacznie przewidzieć, spośród więcej tylko lub mniej prawdopodobnych zjawisk z klasy S_1, S_2, S_3, \dots przy czym pojawienie się któregoś z nich nie pociąga za sobą pojawienia się zjawiska z klasy P.

Rozwój mikrofizyki rzuca nowe światło na niektóre doniosłe zagadnienia biologiczne. Okazuje się bowiem, że najważniejsze zjawiska biologiczne przebiegają na poziomie atomowym lub cząsteczkowym, gdzie determinizm jednoznaczny nie ma zastosowania. Badania tych poziomów (objętych biologią kwantową) mówią, że w biosystemach „nieokreśloność mikroskopowa” zwykle przekształca się w „nieokreśloność makroskopową” podczas gdy w systemach nieożywionych nieokreśloność zamyka się w obrębie poziomu atomowego. W związku z tym

⁹ *Continu et discontinu en physique moderne*, Paris 1941, 64.

¹⁰ „Przyrodnicze” i filozoficzne..., 209.

każdy biosystem należy opisywać jako niepodzielną całość, którą rządzą prawa przyczynowe jednoznaczne i wieloznaczne.

W świetle metabiologicznych¹¹ analiz jednoznaczne prawo przyczynowe może przybrać następującą postać: Jeżeli wystąpi kompleks czynników materialnych, energetycznych i informacyjnych z klasy P wraz z ich parametrami takimi jak: swoistość czynnika, swoistość narastania czynnika, siła fizyczna lub stężenie substancji, czas oraz stan biosystemu, to jest on stale warunkiem nie tylko wystarczającym, ale również koniecznym pojawienia się w sposób pośredni określonego zjawiska klasy S, przy czym wystąpienie zjawiska klasy S nie pociąga za sobą wystąpienie kompleksu czynników z klasy P.

Jeśli do tej formuły doprowadzimy analogiczne rozwiązania z mikrofizyki, to wówczas można sformułować prawo przyczynowe wieloznaczne dla biologicznych zjawisk statystycznych. Zatem prawo to może przybrać następującą postać: Jeżeli wystąpi kompleks czynników materialnych, energetycznych i informacyjnych z klasy P wraz z ich parametrami takimi jak: swoistość czynnika, swoistość narastania czynnika, siła fizyczna lub stężenie substancji, czas oraz stan biosystemu, to jest on stale warunkiem nie tylko wystarczającym ale również koniecznym pojawienia się w sposób pośredni któregoś, nie dającego się jednoznacznie przewidzieć, spośród więcej tylko lub mniej prawdopodobnych zjawisk z klasy S_1, S_2, S_3, \dots , przy czym pojawienie się któregoś z nich nie pociąga za sobą wystąpienia kompleksu czynników z klasy P.

Wymienione formuły praw przyczynowych w aspekcie fizycznym i biologicznym w wersji jednoznacznej i wieloznacznej mają charakter bardzo rozwinięty pod względem treści, którą podktykowała analiza metafizyczna i metabiologiczna. Tak rozwinięte formuły, w toku dalszych rozważań, mogą się okazać nieoperatywne. Wobec tego dalsza analiza tego zagadnienia będzie opierać się na ogólnej formule prawa przyczynowego tak dla zjawisk fizycznych jak i dla biologicznych z zachowaniem tylko aspektu jednoznaczności i wieloznaczności. Zatem ogólna formuła przyczynowego prawa jednoznacznego miałaby następującą treść: Jeżeli w warunkach W pojawi się zjawisko klasy P to jest ono przyczyną zjawiska klasy S. Natomiast dla zjawisk statystycznych formuła tego prawa mogłaby przybrać taką postać: Jeżeli w warunkach klasy W pojawi się zjawisko klasy P, to jest ono przyczyną pojawienia się któregoś spośród więcej lub mniej prawdopodobnych zjawisk klasy: S_1, S_2, S_3, \dots

Powracając do procedury sprawdzania obserwacyjnych zdań przyczynowych, polegającej na powtarzaniu anlogicznych obserwacji i przyjęciu prawa przyczynowego, należy podkreślić, że to prawo jest uogólnieniem zdania: „w warunkach W_1 zjawisko B_1 jest przyczyną zjawiska S_1 ” i ma mniejszy stopień prawdopodobieństwa w stosunku do tego zdania. Stopień prawdopodobieństwa prawa przyczynowego wzrasta w miarę powtarzania obserwacji potwierdzających: „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną zjawiska S_1 ”. Przez obserwacyjną procedurę powiększania stopnia prawdopodobieństwa prawa: „jeżeli wystąpi zjawisko klasy P w warunkach klasy W, to jest ono przyczyną zjawiska klasy S” uzasadnia się obserwacyjne zdanie: „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną zjawiska S_1 ”.

¹¹ Zob. H. Nowik, *Biologiczne pojęcie przyczynowości*, Stud. Philos. Christ., 15(1979) 2, 170n.

Sprawdzanie obserwacyjnego zdania przyczynowego jest rozumowaniem prawdopodobieństwowym, bo żaden zestaw zdań przesłankowych nie jest równoznaczny zdaniami sprawdzanemu. Ze względów praktycznych dobieranie obserwacyjnych zdań przesłankowych w niekończoność jest niemożliwe. Zatem ustalenie stopni prawdopodobieństw weryfikowanych zdań obserwacyjnych zależy od decyzji i konwencji podejmowanych w kręgu uczonych z danej dziedziny wiedzy o świecie.

W zespole obserwacyjnych zdań przyczynowych, jako przesłanek rozumowania uzasadniającego, nie znajdujemy zasady przyczynowości. Analiza logiczna tego rozumowania nie wykrywa bowiem tej zasady, jako przesłanki w procedurze sprawdzania obserwacyjnych zdań przyczynowych. Natomiast sam proces dobierania obserwacyjnych zdań przyczynowych, jako uzasadniających przesłanek do sprawdzanego zdania: „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną zjawiska S_1 ”, dokonuje się właśnie na podstawie milcząco założonej zasady przyczynowości: „w otaczającym nas świecie stale panuje przyczynowy porządek”. Zasada przyczynowości pełni tu bowiem rolę dyrektywy heurystycznej (uniwersalny program kauzalny całego przyrodoznawstwa) oraz dyrektywy imperatywnej, nakładającej ontologiczne zobowiązania na procedurę uzasadniania obserwacyjnego (przyporządkowanie logicznej struktury rozumowania do badanej rzeczywistości).

Chcąc zatem uzasadnić obserwacyjne zdanie przyczynowe; „w warunkach W_1 zjawisko P_1 jest przyczyną pojawienia zjawiska S_1 ” na podstawie przesłankowego zdania obserwacyjnego; „w warunkach W_2 zjawisko P_2 jest przyczyną zjawiska S_2 ” oraz prawa przyczynowego; „w warunkach klasy W zjawisko klasy P jest przyczyną zjawiska klasy S ”, pod które te obserwacyjne zdania są podporządkowane, to należy przyjąć pozasystemową zasadę przyczynowości, która w tej procedurze pełni rolę dyrektywy heurystycznej (uniwersalny program kauzalny) oraz dyrektywy przyporządkowującej logiczną strukturę uzasadniania obserwacyjnego do realnie istniejącej rzeczywistości (zobowiązania ontologiczne).

2. KOMPLEMENTARNA WIĘŻ TOMASZOWEJ ARGUMENTACJI Z PRZYZYNOWOŚCI SPRAWCZEJ ZA ISTNIENIEM BOGA Z OBSERWACYJNYMI ZDANIAMI PRZYZYNOWYMI

Dyrektywna zasada przyczynowości, będąc założeniem nauk przyrodniczych, może znaleźć swoje racjonalne ugruntowanie w metafizycznej teorii istnienia Absolutu, w przypadku tomaszowej argumentacji za istnieniem Boga z przyczynowości sprawczej.

Tę argumentację można wyrazić w postaci okresu warunkowego, za pomocą następującej formuły:

Jeżeli w świecie realnym istnieje uporządkowany układ przyczyn sprawczych, z których każda jest uzależniona bezpośrednio w swym istnieniu od aktualnego wpływu innej i jeżeli w obrębie tego ciągu uporządkowanych przyczyn sprawczych nie można posuwać się w nieskończoność, to istnieje pierwsza przyczyna sprawcza, do której istoty należy istnienie¹².

¹² Zob. K. Klószak, *Próba uwpólczenia tomaszowej argumentacji za istnieniem Boga z przyczynowości sprawczej*, w: *Studia z filozofii Boga*, t. II, pod red. bpa B. Bejze, Warszawa 1973, 204.

Metafizyczna argumentacja zawarta w tym okresie warunkowym, posiada charakter złożony. Występują tu bowiem następujące twierdzenia: a) w świecie realnym istnieją uporządkowane ciągi przyczyn sprawczych, b) każdy byt przygodny posiada swą przyczynę sprawczą, c) ciąg samych przyczyn zależnych w istnieniu (nawet nieskończony) nie tłumaczy siebie, d) istnieje pierwsza przyczyna sprawcza wszystkich bytów przygodnych — Bóg.

Twierdzenia: (a) i (d) są sądami egzystencjalnymi. Natomiast twierdzenia: (b) i (c) są zdaniem metafizycznymi i ich prawdziwość uzasadnia się przez redukcję do zasady niesprzeczności. Twierdzenie typu (a) jest sądem egzystencjalnym i wraz z innymi twierdzeniami tej argumentacji racjonalnie ugruntowuje zasadę przyczynowości, która z punktu widzenia metanauki jest dyrektywą w sensie: normy, propozycji, programu, celu i jako taka domaga się, aby dla określonych typów zjawisk tworzyć takie prawa, w ramach których danemu zjawisku z klasy S, zachodzącemu w chwili t_2 w warunkach z klasy W jest zawsze, w każdej chwili np. w t_1 przyporządkowane zjawisko z klasy P, przy czym na poszukiwanie tego zjawiska z klasy P, już z góry nałożone są pewne zobowiązania ontologiczne. Zasada przyczynowości, jako ontologiczna dyrektywa przyporządkowuje logiczną strukturę uzasadniania obserwacyjnych zdań przyczynowych do realnie istniejącej rzeczywistości, która z punktu widzenia metafizycznego jest uporządkowana w sposób przyczynowo-skutkowy w relacji do istnienia Absolutu. Teoria istnienia takiej rzeczywistości, warunkuje racjonalną zasadność dyrektywnej zasady przyczynowości w jej programie heurystycznym i ontologicznym.

Dyrektywalna rola zasady przyczynowości, implicite zakładana w procedurze uzasadniania twierdzeń nauki, znajduje swoje racjonalne ugruntowanie w tomistycznej metafizyce, która ukazuje myślowe przejście od przyczynowo-skutkowych szeregów bytów do jedynej ich przyczyny, jako ontycznej racji uniesprzeczniającej kauzalny porządek świata w aspekcie istnienia. Tą racją jest Absolut, w którym nie ma złożenia realnego z istoty i istnienia, bo samo istnienie jest jego istotą, z którego czerpią swoje istnienie wszystkie byty otaczającego nas świata. Nawet niskończona ilość ontycznie zależnych bytów nie zastąpi bytu istniejącego mocą własnej natury. W tym sensie należy interpretować słowa św. Tomasza „gdyby nie było pierwszej przyczyny, to nie byłoby pośredniej ani ostatniej”. Wszystkie bowiem realne byty, uporządkowane kauzalnie, partycypują w istnieniu Absolutu, ponieważ istnienie nie leży w granicach ich mocy sprawczej. Poszczególne byty w wielorakich ciągach przyczynowo-skutkowych posiadają charakter instrumentalny, są bowiem przekąźnikami istnienia, nie jego źródłem.

Działanie Boga jako pierwszej przyczyny sprawczej pod względem przekazywania istnienia nie podważa realności działania przyczyn sprawczych. Absolutnie pierwsza przyczyna sprawcza i przyczyny wtórne harmonizują ze sobą na tej podstawie, że ich funkcja odnosi się do różnych aspektów tego samego skutku. Każdy bowiem skutek, w aspekcie egzystencjalnym jest zależnym od Boga, natomiast w aspekcie esencjalnym od przyczyn bezpośrednich.

Bóg jako pierwsza przyczyna jest bytem koniecznym, źródłem istnienia, uniesprzeczniającą racją realności kosmosu. Jest On względem bytów przygodnych zarazem transcendentny i immanentny. Jest trans-

cententny dlatego, że jest przyczyną sprawczą świata, a nie jego substratem. Jest jednak również immanentny jako dawca i zachowawca istnienia wszystkich bytów, uporządkowanych w sposób przyczynowo-skutkowy. Ta ostatnia myśl, będąc integralną częścią etiologicznego argumentu za istnieniem Boga, w sposób bardzo prosty uprawomocnia dyrektywalną zasadę przyczynowości, która wyraża przeświadczenie, że w otaczającym nas świecie stale występuje przyczynowy porządek. Zasada ta z punktu widzenia metanauki jest pozasystemową dyrektywą poznania przyrodniczego. Zasada przyczynowości, mając charakter pozasystemowy, może być interpretowana i uzasadniana w ramach metafizycznej teorii bytu, bez naruszania metodologiczno-epistemologicznej płaszczyzny nauk przyrodniczych. Poprzez tę zasadę występuje charakterystyczny związek nauk przyrodniczych i metafizyki. Związek ten ma charakter komplementarny. Będzie to komplementarność interdyscyplinarna według formuły „i — i” zamiast „albo — albo”.

ZAKOŃCZENIE

Zaproponowana tu interdyscyplinarna komplementarność nauk przyrodniczych i metafizyki tomaszowej polega na tym, że procedura uzasadniania obserwacyjnych zdań przyczynowych *implicite* zakłada zasadę przyczynowości, która znajduje swoje racjonalne ugruntowanie w metafizycznej teorii przyczynowego wyjaśnienia istnienia świata. Zasada interdyscyplinarnej komplementarności pomiędzy wiedzą empiriologiczną i bytową zachowuje metodologiczno-epistemologiczną autonomię przyrodoznawstwa i metafizyki oraz tworzy podstawę do uniwersalnej wizji świata, w której nie tylko byt ale i zjawisko otrzymuje swój egzystencjalny sens w gentyicznym odniesieniu do Absolutu.